

Produktion och handel expanderar på de flesta håll i världen

En översikt över den senaste tidens utveckling i USA och Europa av fil. kand. PER-OLOV BOMAN, Industriens Utredningsinstitut

Hela den fria världen befinner sig i en konjunkturuppgång präglad av stora produktionsökningar och vidgad internationell handel. Det är i främsta rummet i de industrialiserade länderna — Väst-europa, Nordamerika och Japan — som de expansiva krafterna hittills gjort sig gällande, men uppgången sprider sig snabbt även till råvaruländerna. En överskottsefterfrågan på industriprodukter har redan gjort sig gällande och medfört ett tryck uppåt på prisnivån i många länder. Arbetslösheten är på stark tillbakagång och torde — med tanke på den allmänna konjunkturoptimism som råder — helt försvinna under våren och sommaren.

Den danska konjunkturuppgången markerades under fjolåret i första hand genom en kraftigt ökad utrikeshandel och en nedgång i arbetslösheten. Importöverskottet, som hela tiden varit i stigande fortsatte att öka även under januari/februari i år, vilket medfört en märkbar försämring i valutareserven. Den säsongsmässiga uppgången i arbetslösheten mellan december och första månaderna i år var mindre än för ett år sedan, vilket ytterligare förstärkt höstmånadernas tryck uppåt på lönenivån. Industriproduktionen ligger fortfarande på en nivå omkring 8 % högre än motsvarande tid förra året. Detsamma gäller också för detaljhandelsomsättningen där de varaktiga konsumtionsvarorna av typen bilar, televisionapparater, hushållsmaskiner etc. spelar en betydande roll.

*

Norges valutasituation är f. n. gynnsammare än väntat beroende på en hög utländsk efterfrågan och förbättrade »terms of trade». Utvecklingen av industriproduktionen har trots detta varit dämpad. De senaste 2—3 månadernas produktionsresultat tyder emellertid på att industrin gått in i ett skede präglad av livligare aktivitet. Framförallt gäller detta metall- och pappersindustrierna vilka dock även under hela föregående halvår hävdade sig bra. Löner och priser har legat på en anmärkningsvärt stabil nivå. Såväl grosshandelspriserna som levnadskostnadsindex har

varit oförändrade under en mycket lång period.

*

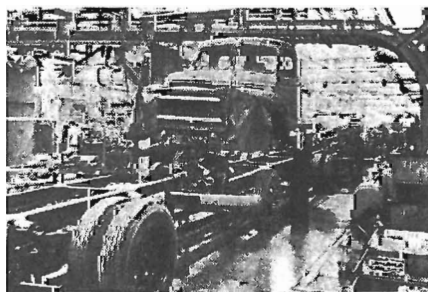
Finlands ekonomiska uppsving satte på allvar fart under andra halvåret 1959 och har sedan dess hållit i sig. En hög takt inom byggnadsverksamheten har förbättrat läget på arbetsmarknaden högst väsentligt, och den arbetslöshet som förekommer är till största delen av säsongbetonat slag och inte konjunkturmässigt betingad.

Både den inhemska och den utländska efterfrågan på finska produkter har varit stor och bidragit till kraftiga produktionsökningar i skogsindustrin samt även i textil-, metall- och maskinindustrierna. Vad massa- och pappersindustrin beträffar — som är en viktig nyckelindustri i det finska näringslivet — föreligger omfattande utvidgningsplaner som kan väntas realiseras under 1960—61.

Under den snabba konjunkturuppgången har även prisnivån stigit något, i första hand på jordbruksprodukter och vissa importvaror vilket närmast torde vara resultatet av en av myndigheterna medvetet förd reglerings- och skattepolitik.

*

Det engelska näringslivets snabba expansion fortsätter alltjämt utan några påtagliga tecken på avmattning. Den privata konsumtionen liksom bolagsvinsterna ligger sedan flera månader på en mycket hög nivå. Höjningen av det officiella diskontot från 4 till 5 % i slutet av januari har av allt att döma ännu inte fått någon åtstramande effekt och varnande

Hög sysselsättning i engelska bilindustrin — här en bild från Rootes-koncernen.

röster börjar göra sig gällande för att den långvariga stabiliteten i priser och löner snart kommer att brytas.

Tyngdpunkten i industriproduktionens ökning ligger i kapitalvaruindustrin — och då framförallt stålproduktionen — samt i bilindustrin. Produktionen av såväl stål som bilar låg under årets första månader omkring 40 % över 1959 års nivå. Utrikeshandeln har haft ett relativt normalt förlopp med undantag av den kraftigt ökade utförseln av bilar. Importöverskottet fortsätter dock att växa, vilket delvis hänger samman med de liberaliseringsåtgärder på importsidan som successivt genomförts. Av intresse är också att konstatera att intensifiering av handeln i främsta rummet skett med USA och därefter med Sex- resp. Sjustatsmarknaderna.

*

Österrike har under höst- och vintermånaderna haft en lugn och stabil konjunkturförbättring utan några mera allvarliga inflationistiska tendenser. Den mest påfallande aktiviteten har visat sig inom byggnadsverksamheten, vilken hållits på en mycket hög nivå även under vintermånaderna och begränsats endast av bristen på arbetskraft. Trots den höga sysselsättnings- och investeringsnivån har detaljhandelspriserna stigit mycket obetydligt och grosshandelspriserna har legat praktiskt taget stilla.

*

Konjunkturuppgången i Schweiz kännetecknas av att den höga utlandsefterfrågan bidragit till en utveckling av näringslivet på bred front. Därtill kommer en mycket högt uppdriven takt i bostadsbyggnad, vilket medfört knapphet på arbetskraft inom flera industrigrenar. Under de två första månaderna i år skedde dock en nedgång i byggnadsverksamheten. Huruvida denna nedgång är enbart säsongbetonat eller ej, torde vara för tidigt att uttala sig om ännu.

Priserna som steg något under fjolårets sista månader verkar att nu ha stabiliserats, även om den fortsatta

Enormt stark expansion i finska skogsindustrin. Här en bild från det till ungefär hälften statsägda bolaget Oulu Oy:s stora sulfatfabrik i Uleåborg. Årsproduktionen är nu 170.000 ton sulfatcellulosa, varav en del blekes, och ytterligare utvidgningar planeras.

aktiviteten alltjämt utgör en potentiell fara för prishöjningar.

*

Västtysklands ekonomi uppvisar allt fler tecken på en feberaktigt uppdriven expansionstakt. De goda konjunkturerna i den övriga västvärlden har inneburit en hög exportefterfrågan och goda vinstmöjligheter i den tyska industrin, vilket i sin tur dragit med sig en investeringsboom inom såväl den offentliga som den privata sektorn. Arbetslöshets-siffrorna, som var låga redan för ett år sedan, har nu sjunkit till endast hälften.

Löne- och prisstegringarna har visserligen hittills varit relativt måttliga men trycket uppåt ökar, och utvecklingen under de två senaste månaderna har ytterligare framhävt riskerna för en annalkande överkonjunktur. Ett flertal tyska bedömare framhåller också vikten av en åtstramande politik — och då inte endast penningpolitiska åtgärder — för att erhålla en bättre kontroll över utvecklingen.

Liksom i ett flertal andra länder är det också i Tyskland kapitalvarusektorn som utvecklats snabbast och då speciellt järn- och stålverken. Produktionsökningarna har också varit mycket stora vad beträffar maskiner och bilar. Byggnadsverksamheten har däremot haft en lugnare utveckling liksom även hela konsumtionsvaruindustrin. Detaljhandelsomsättningen har hittills varit påfallande liten med tanke på den snabba utvecklingen i övrigt.

*

Den franska ekonomin kan sedan

relativt lång tid tillbaka — trots politiska oroligheter — uppvisa en förhållandevis god stabilitet i framåtskridandet. Betalningsbalansen mot utlandet har under senaste året förbättrats väsentligt trots att handeln med flera av de asiatiska och afrikanska besittningarna stagnerat.

Industriproduktionens ökning har dock under senaste tiden varit mycket måttlig jämfört med övriga europeiska länders. Investeringarna inom den privata sektorn har först under de senaste månaderna börjat stiga efter att ha legat stilla en längre tid. De offentliga investeringarna ökar däremot desto snabbare, vilket är ett led i den saneringsprocess av den franska ekonomin som de Gaulle-regimen startade för ett år sedan. Resultatet har blivit en relativt lugn och stabil framstegstakt utan märkbara inflationstendenser och akuta risker för tvära kastningar i de inhemska konjunkturerna.

*

Den italienska bilindustrin och den kemiska industrin visade under fjolåret en uppgång på omkring 20 %, möbelindustrin 18 %, läder- och pappersindustrierna 13. resp. 14 %. För samtliga branscher gäller att produktionsökningarna till större delen ligger under sista halvåret. Konjunkturförbättringen för industrins del har fortsatt in på 60-talets första månader. Det mycket omoderna och ineffektiva jordbruket släpar däremot efter sedan lång tid tillbaka. För att råda bot mot detta godkände kabinettet i början av innevarande år en jordbruksplan, som innebär att italienska staten åtar sig att under

den kommande femårsperioden ge ett betydande ekonomiskt stöd åt rationaliseringsåtgärder inom jordbruket.

Den höga exportefterfrågan under 1959 medförde att underskottet i handelsbalansen krympte samman högst väsentligt. På den inhemska marknaden däremot började den privata konsumtionen först under höstmånaderna att visa en uppåtgående tendens, som sedan dess har fortsatt — om än i ett långsamt tempo. Prisnivån, som under större delen av fjolåret låg lägre än 1958, visade även den en uppgång under årets sista månader och steg ytterligare i januari/februari i år. Löneutvecklingen ansluter sig mycket nära till prisrörelsen.

*

Inom Sexstatsgruppen kommer Nederländerna som god tvåa efter Västtyskland när det gäller uppsvinget i den ekonomiska aktiviteten. Samma rangordning kan också sägas gälla vad beträffar inflationsriskerna. Nederländernas pris- och lönerörelser var under hösten relativt blygsamma, men trycket uppåt har under de senaste månaderna förstärkts. Arbetslösheten har gått ned till normal nivå vilket främst beror på den livliga utvecklingen inom byggnadsfacket samt uppsvinget i metall- och pappersindustrierna. Till den onormalt stora exportökningen på 18 % under förra året har industri- och jordbrukssektorn bidragit i ungefär samma utsträckning.

*

Utvecklingen i det belgiska näringslivet var under 1959 dämpad och visade först under 4:e kvartalet mera märkbara tecken på uppgång, vilka senare under vintermånaderna — med hänsyn tagen till säsongvariationer — ytterligare förstärktes. Detta är delvis resultatet av en rad statliga ingripanden bl. a. ett omfattande offentligt bostadsbyggande, som bidragit till att bringa ned arbetslösheten till ett minimum. Såväl prisnivån som lönenivån steg oroväckande snabbt under hösten, men den akuta faran av en allmän penningvärdeförsämring har sedan dess minskat.

*

Förenta Staternas ekonomi visade under fjolåret klara tecken på en expansiv utveckling, även om en viss tillfällig avmattning kunde märkas i samband med höstens omfattande konflikt inom stålindustrin. Verkningarna av denna fyra månader långa strejkaktion var vid årsskiftet praktiskt taget helt undanröjda och

Kommer jätteföretag att dominera på framtidens marknad?

Den mindre och medelstore företagaren ser naturligtvis med viss oro på koncentrationstendenserna inom näringslivet och frågar sig om det till sist skall bli så att jätteföretag tar hand om marknaden och han själv och hans kolleger »raderas ut». Problemet tilldrar sig uppmärksamhet i en mångfald länder. Givetvis talas också en hel del om »koncentrationens» politiska betydelse: ett hot mot den mindre och medelstore självständiga företagaren betyder — säger man inte utan skäl — risker för hela det fria borgerliga samhället.

Ett intressant inlägg i dessa frågor har nyss gjorts av den kände västtyske ekonomen, dr *Herbert Gross*, i tyska Handelsblätt. Han erinrar om att statistiken sällan är entydig i sina besked om hithörande tendenser. Och innebörden för den självständiga företagsamheten — eller för »medelklassen» — av förändringar i antalet företag kan ofta vara en helt annan än de nakna siffrorna kan synas antyda. Men nu motiverar inte ens statistiken några dystrare prognoser för det självständiga företagandet, säger förf. Han anför en del exempel från Västtyskland och USA. I Västtyskland har *antalet* industriföretag knappast sjunkit, men »alla företag har blivit större»; i hantverket har

den totala ökningen i produktionsvolymen inom industrin för hela året rörde sig omkring 8—9 %. Nu väntas konjunkturuppgången komma att fortsätta i varje fall fram till hösten 1960, men enligt många bedömare — bl. a. president Eisenhower — fram till sommaren 1961. Läget på arbetsmarknaden är i år avgjort bättre än för ett år sedan. Den arbetslöshet som förekommer är till största delen säsongbetonad.

Höjningen av prisnivån i USA har hittills varit relativt liten, men det torde inte vara orealistiskt att vänta sig en förändring på den punkten med tanke på de förutspådda ökningarna i såväl den privata konsumtionen som företagsinvesteringarna. Det enda område — men ett betydelsefullt sådant — där man inte väntar sig ett kraftigt uppsving under våren och sommaren är bostadsbyggandet, vilket tvärtom visar fortsatta tendenser att vilja minska.

antalet företag däremot sjunkit något, särskilt då den minsta företagsstorleken.

I USA är tendenserna likartade: småföretagen visade 1945—56 visserligen en lätt relativ tillbakagång men det absoluta antalet ökade avsevärt: andelen storföretag — över 1.000 anställda — minskade också något jämfört med 1945 medan de medelstora företagen ökade. Särskilt intressant är emellertid *ökningen av totalantalet företag*. Trots avgången har tillväxttempot under efterkrigsåren varit netto ca 100.000 per år, de senaste åren 50—75.000. Naturligtvis har småföretag dominerat i antalet nytillkommande, men liten blir ofta snabbt nog större. Den mindre och medelstore företagarens chanser ter sig i och för sig inte alls dåliga, men han måste kunna acceptera rörlighet och anpassning efter de växlande förutsättningarna.

Tendens som ger utrymme för mångfald företagareuppgifter

Växande differentiering i konsumtionen och därav betingat differentierat sortiment — producerat i specialiserade storserier — är en aktuell utvecklingslinje. Den ger möjligheter för en mångfald självständiga företagareuppgifter inom hantverk, servicenäringar, etc.

Övergången till stormarknad och den därmed sammanhängande ökade arbetsfördelningen kommer otvivelaktigt att betyda många sådana företags död, som inte i tid insett att en omläggning måste ske från ett stort till ett — i stora serier tillverkat — litet sortiment. Kravet på det mindre och medelstora företaget gäller en anpassning mot mer optimal företagsutformning. Tendensen mot ökad arbetsfördelning förstärks inte bara av stormarknadsperspektivet utan också av den moderna tekniken. Därvid är att märka att automationen tränger fram även i det mindre och medelstora företaget, vid sidan av det »måttarbete» man där eftersträvar.

Koncentrationstendenserna tror dr Gross i framtiden mer kommer att sammanhänga med den omsättningsstorlek som reklammöjligheterna — särskilt för märkesartiklarna — kräver än med tekniken. Försäljningsarbetet inkl. reklamen får med sikte

på stormarknaden en alltmer ökad vikt. En del märken kan komma att vinna större omsättning än ett enskilt optimalt företag kan tillgodose och detta måste alltså expandera, t. ex. genom förvärv av andra företag. Från försäljningssidan kan sålunda koncentrationstendenser ibland frambesvärjas, som knappast kan iakttagas av industristatistiken. Förf. framhåller, att gemensamma varumärken i stormarknaden även kan komma att utvecklas under samarbete mellan fristående firmor med gemensamt marketing-program — fristående mindre företag som möjliggör storserier.

Koncentrationen verktyg för mellangrupporna

Koncentrationen blir i växande grad ett verktyg just för »mellangrupporna» — på frivillig basis. Begränsningen av sortimentet framtvingar ju snarast motsatsen till koncentration. Man avvecklar delar av sortimentet för att i stora serier bättre kunna ägna sig åt återstoden. Det som det ena eller det andra företaget inte känner sig särskilt lämpat för avvecklas och kan bli föremål för bytesöverenskommelser om samtidig komplettering av det egna sortimentet, en komplettering förenlig just med önskemålet om stora serier. Man koncentrerar försäljningsprogrammet genom att ömsesidigt representera varandra ifråga om vissa produkter, men man undviker finansiell koncentration. De i specialiseringen liggande krafterna tenderar i riktning mot industriell *dekoncentration* men samtidigt utvecklas linjer för gemensamma försäljningsprogram. Detta »utbyte av kapacitet» kräver att man finner partners, som är villiga att samarbeta om ett försäljningsprogram i enlighet med de stora seriernas princip och att justera sitt sortiment därefter.

De frivilliga kedjorna

Som exempel på koncentrationstendenserna inom handeln nämner förf. de frivilliga kedjorna grossistdetaljist. Strävandena efter stora serier och hög omsättningshastighet kommer säkert att sträcka sig vida utanför livsmedelsbranschen. Förf. betecknar denna utveckling som op-

timal rationalisering i samarbetets tecken »i kombination med optimal individualism». Initiativ- och risktagandet vilar också inom gruppen på de många enskilda företagen. Även koncentrationen inom handeln kan alltså, säger förf., ofta vara ett verktyg för de mindre och medelstora företagen i deras expansionssträvanden. Grupp- och kedjebildningar kommer troligen att bli vanliga även t. ex. inom textil- och husgerädsbranscherna, liksom besöks- och besöksbutiker, etc.

Tecknen tyder nu närmast på en tillväxt i mängden företagareuppgifter av större eller mindre art. De »storas» roll får inte underskattas av de »små». Sådana uppgifter, som bara kan lösas av storföretagen — i samband med det snabba tekniska framåtskridandet och dess krav på forskning — är av vital betydelse för uppkomsten och säkerställandet av de många mindre uppgifterna för självständiga företagare. Den svåraste frågan för dessa är att erhålla den orientering i utvecklingen och försäljningsproblemen och i samarbetets villkor och möjligheter, utan vilken de icke klarar sig. Här framträder på ett särskilt sätt ett arbetsfält för organisationerna.

Den farliga koncentrationen

Den *farliga* koncentrationen, hävdar dr Gross, är i regel förbunden med statliga ingripanden som tar formen av tillväxt av den offentliga sektorn, olika slags protektionism etc. För protektionism blir det uppenbarligen allt mindre plats i framtiden — först och främst på grund av integrationen!

Huvudregeln blir att den lilla marknaden främjar koncentrationen till följd av avsättningssvårigheter. I den stora marknads starkare arbetsfördelning främjas de små och medelstora företagareuppgifterna vid sidan av de stora — med utgångspunkt i chanserna till specialisering. Den stora marknaden stimulerar de stora till sortimentsbegränsning och främjar de små och medelstora till en utveckling mot bättre optimal storlek (man bör särskilt observera de »små» angelägna uppgifter som underleverantörer i industriella sammanhang).

Det måste för den ekonomiska vetenskapen vara en angelägen uppgift att bättre kunna utforska sammanhangen kring frågan om optimal företagsstorlek. Detta inte minst med tanke på de mindre och medelstora företagens problem. Ökade insikter härom kan gentemot statsmakten

och med hänsyn till dess ekonomiska politik få största betydelse. Det är inte hjälp i form av gåvor som de mindre företagen behöver utan just en sund stabiliserande ekonomisk politik och en finanspolitik, som icke leder till överdrifter i beskattningen. Har de optimal storlek är de slagkraftiga och lika produktiva enheter i näringslivet som storföretagen.

Framtidens små och medelstora företagare måste tro på sina chanser, och vara uppfinningsrika, rörliga och energiska. Deras farligaste konkurrenter är inte »de stora». De får i stället sökas i de egna leden. Det är konkurrensen mellan ifrågavarande företagare inbördes, inom ramen för ovan antytt samarbete, som kommer att präglade de närmaste åren, tror dr Gross.

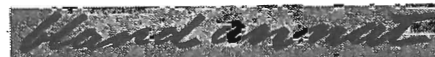
* * *

UTVECKLINGEN I SVERIGE

I anslutning till dr Gross' intressanta artikel må här erinras, att det i Sverige under det senaste halvsekllet skett en betydande ekonomisk koncentration på många viktiga områden. Speciellt inom industriproduktionen har dessa tendenser varit markerade. Detta har emellertid inte — med mycket få undantag — inneburit att möjligheterna för de små företagens fortbestånd eller nybildning av företag skulle ha försämrats. Även det lilla företaget kan ju genom specialisering nå samma arbetsmässiga fördelar som de stora företagen. Och många gånger kan ett litet företag genom större flexibilitet ha större möjligheter än andra att snabbt anpassa sig till ändrade förutsättningar. Här skall endast påpekas att inom industrin arbetar många små och medelstora företag som underleverantörer till storföretagen, ett exempel på detta utgör den svenska bilindustrin. Inom handeln kanske det lilla av ägaren själv ledda företaget har alldeles speciella förutsättningar att anpassa sig till marknaden och dess skiftningar.

Nybildningen av företag, i flertalet fall mindre företag, har endast undersökts under 1940-talet och då endast för Stockholm. De uppgifter, som då framkom, visade att det skedde en snabb nybildning av företag, varav flertalet visade sig livskraftiga. Några undersökningar från 1950-talets högkonjunkturår existerar veterligt inte.

James Rössel har i en artikel (Fackföreningsrörelsen 9: 1960) angräpat den ekonomiska koncentratio-

har LO efter den centrala överenskommelsen med SAF i högst allmänna ordalag begärt »*effektivare prisövervakning*». Dagens Nyheter undrar med rätta vad ett dylikt önskemål kan innebära:

»På allvar lär ingen begära påbudna maximipriser, vilka erfarenhetsmässigt inte fungerar annat än i samband med ransonering. Övervakningen får alltså stanna vid insamling av prisuppgifter och deras sammanställning. En sådan undersökning i samband med omsättningsskatten har visat att gängse föreställningar om prisökningen inom handeln är överdrivna, men att själva företetselen finns. Huvudorsakerna är att handelns kostnader stiger. Den största ökningsposten är anpassningen av löner och övriga arbetsvillkor till löneläget inom det övriga näringslivet...»

Hur skulle en *inhemsk inflationsfara* numera alls kunna förklaras och försvaras, frågar *Handelstidningen*:

»Höga räntor, finfina obligationer, en splitter ny omsättningsskatt och en något så när behärskad avtalsrörelse, om inte allt detta befäster den svenska ekonomin mot dess skötesynd så är regeringen skyldig oss en ny redovisning innan den börjar plåstra med priskontroll.»

nen där han framhåller att dess »... största handicap ligger i dess konserverande inverkan på produktionsutvecklingen och behovstäckning, dess begränsning till traditionella varumarknader och konsumtionsbehov...».

Just mångfalden av företag, både små och stora, garanterar emellertid att alla behov, för vilka konsumenterna är villiga att offra något, också skall bli tillfredsställda. I Sverige har vi inte, och det finns inte heller några skönjbara tendenser att vi skall få, en koncentration inom det ekonomiska livet där 51 procent av konsumenterna kan bestämma vad även de övriga 49 procenten skall ha. Sämt kan som bekant hända i samhällen där all ekonomisk makt ligger på ett enda ställe.

H-g.

»Svensk form i plast» blir namnet på en utställning i Nya Konstfackskolan i Stockholm den 27 april—18 maj. Syftet är att stimulera intresset inom plastbranschen för ändamålsenlig och god formgivning. Vid öppnandet utdelas för första gången det nyinstiftade Plastpriset som belöning för en av en särskild prisjury utvald termoplastprodukt med god formgivning.